

ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я І МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРЕПОНИ ДО УКЛАДАННЯ ЗМІШАНИХ ШЛЮБІВ

• Джерело 2 Історична довідка

Багатокультурність традиційного українського суспільства творилася як соціальною неоднорідністю, так і етнокультурними відмінностями населення.

З приводу етнонаціональної полікультурності зазвичай згадують про спільне мешкання українців, угорців, євреїв, поляків, інших громадян Австро-Угорської імперії на правобережних землях. Звернемо увагу й на джерела етнокультурного багатоманіття інших регіонів.

Зокрема, територію Південної України з XVIII ст. інтенсивно заселяли не лише українці чи гагаузи, росіяни чи татари, а й поселені Російською імперією колоністи: болгари, німці, греки, серби, іммігранти інших національностей, які розташовувалися тут переважно великими компактними поселеннями-колоніями.

Такі колоністи відрізнялися від місцевого населення культурою, сімейними звичаями, побутом. Усе це посилювало їхню настанову на переважне укладення шлюбів усередині своєї спільноти. Важливою обставиною було те, що укладення колоністами національно-змішаних шлюбів зазвичай тягло за собою виключення їх з колоній, а отже, і позбавлення їх тих особливих прав, якими вони користувалися. Виняток становили сербські іммігранти, які розселялися поміж місцевого населення і тому частіше створювали спільні сім'ї, переважно з українцями.

Та й загалом у традиційному українському суспільстві населення переважно створювало сім'ї в межах своєї чи сусідньої громади, близької за культурою, вірою і соціальним статусом. І хоча постійно відбувалися міжкультурні стосунки з іншими спільнотами, проте вони рідко виходили за межі добросусідських чи ділових.

Окрім того, такій шлюбній закритості сприяло й те, що представники різних етнічних груп у традиційному суспільстві часто зосереджувалися у певних соціальних станах (шляхта, козацтво, селянство, купецтво, дворянство, духовенство), що визначало характер їхньої зайнятості, обмеження і привілеї. Приміром, українці переважали серед селян, а поляки серед землевласників, часто саме євреї займалися комерцією і т. д. Тому уявлення про певні етнічні групи часто ґрунтувалися не стільки на особистому досвіді, скільки пов'язані були з цими соціальними статусами (козак чи селянин, бідна міщанка чи шляхтянка з багатого роду), що безперечно впливало і на заборону чи, навпаки, прагнення укласти шлюб між їхніми представницями та представниками.

Наприкінці XIX — на поч. XX ст. потужно почала розвиватися індустріалізація, внаслідок чого бурхливо зростала чисельність міського населення, і не лише робітництва, а й службовців, інтелігенції. І хоча більшість населення

становило селянство (81%), проте місто ставало зразком нових умов і досвіду багатокультурного співжиття, що було підставою для змін традицій, серед іншого й шлюбно-сімейних.

Власне все ХХ ст. у сфері шлюбно-сімейних стосунків стало періодом взаємовпливів традиційної та модерної культур. Першу розглядали як джерело етнічних ідентичностей: для одних націй, приміром, вірменської, єврейської — це домодерна міська культура; для інших — української, молдавської — переважно сільська. Щодо другої, то її середовищем ставали індустріалізовані міста, а особливістю — те, що протягом всього ХХ ст. вона активно піддавалася різним ідеологічним упливам.

(Л.Малес)

• ДЖЕРЕЛО 3 Офіційний документ

Громадянські права і правила укладення шлюбу кін. ХІХ — поч. ХХ ст. у Російській імперії

Книга 1. «Про права і сімейні обов'язки».

Розділ 1. «Про шлюбний союз».

Глава 1. «Про шлюб між особами православного віросповідання».

1. Особи Православного віросповідання всіх без винятку станів можуть вступати між собою в шлюб не питаючи на це особливого від уряду дозволу, та не будуть виключені при цьому зі своїх суспільних станів і спільнот. На цій же підставі допускається шлюб іноземця Православного віросповідання з російською підданою того ж віросповідання [...].

6. Забороняється вступати в шлюб без дозволу батьків, опікунів та піклувальників.

9. Забороняється особам, що перебувають на службі, як військовій, так і цивільній, одружуватися без письмово засвідченого дозволу їхнього начальства [...].

Глава 3. «Про шлюби нехристиян між собою і з християнами».

80. Якщо дружина або одна з дружин магометанина або іншої особи нехристиянського віросповідання прийме св. хрещення, то шлюб її може залишатися у своїй силі без затвердження його вінчанням за правилами Православної Церкви, але тоді лише, коли чоловік, який залишається у своїй вірі, дасть зобов'язання: 1) дітей, які мають народитися від них з того часу і хрещені в Православну віру, ні спокусами, ні погрозами, ні іншими якимись способами, не приводити у свій закон, і дружині своїй, за дотримання Православної віри, зневаги і докору не завдавати; 2) із жінкою, яка прийняла св. хрещення, пожити до доти, доки триватиме шлюб, перебувати в одношлюбному співжитті, відмовившись від інших дружин, якщо таких має.

81. Якщо хтось з подружжя, що належать до юдейського закону, навернеться до Православ'я, а інший залишиться в колишньому законі, але з наверненням жити побажає, то, залишивши їх у подружжі без розірвання, зобов'язати підписками: першого в тому, щоб він ретельно піклувався про приведення іншого

умовлянням до прийняття Православної віри, а цього в тому, щоб народжуваних в цьому шлюбі дітей ні спокусами, ні погрозами, ні іншими якимись способами не навертав до закону юдейського, і навернений у Православну віру дружині за її віру зневаги і докору не завдавав. Якщо ж новонавернена дружина або чоловік жити в колишньому шлюбі не побажають, то шлюб розривається і дається дозвіл одружитися з особою Православною. Але у випадку, якщо шлюб не розірвано, ні чоловікові, ні дружині не дозволяється постійне проживання в губерніях, де євреям осілість заборонена [...].

Свод законов гражданских прав (Св. зак. т. 10 ч. 1, изд. 1900 г. по прод. 1906 и 1908 гг.) / Сост. А. Л. Саатчиан. — СПб., 1911.

• Джерело 4 **Думка дослідника**

Міжнаціональні шлюби у традиційному українському суспільстві

Найбільше обмеження шлюбно-сімейних міжнаціональних контактів було в традиціях єврейського, польського, румунського, угорського населення, а найсуворіші правила поведінки жінок побутували у татарському, вірменському середовищі та в деяких інших народів.

[...] Юдаїзм суворо засуджував укладення євреями шлюбів із іновірцями. Тих, хто відступав від цього правила, виганяли з громад і по них, як за померлими, служили панахиду.

В цілому по Україні в кінці XIX — початку XX ст. міжнаціональні шлюби не перевищували двох відсотків; в окремих же етнорегіонах вони практично не укладалися зовсім.

У той час національно-змішані шлюби найпоширеніші були у великих промислових центрах і районах етнічного прикордоння, насамперед на прикордонні українців з росіянами, дещо менше — з білорусами (Полісся), а також на українсько-молдавському прикордонні. Рідше національно-змішані шлюби укладалися на прикордонні з угорцями і румунами, а також у районах етнічних вкраплень поляків, греків, болгар. У переважно однонаціональних регіонах міжнаціональні шлюби були рідкісним явищем.

У середовищі поселенців з внутрішніх районів України та Росії національно-змішані шлюби (українців, росіян, білорусів, а також вірмен та ін.) траплялися значно частіше, що пов'язано з близькістю їхніх культур, господарської діяльності, релігії.

У той же час наявна в їхньому середовищі нерівноцінність однонаціональних та змішаних шлюбів була пов'язана з певними відмінностями в сімейно-побутовому укладі. Так, в російських і білоруських сім'ях кінця XIX ст. ще досить сильним було верховенство чоловіків. В українській родині в силу певних історичних умов (пов'язаних, наприклад, з частими війнами, створенням козацтва, в результаті чого жінка могла тривалий час очолювати родину) становище жінки було більш незалежним.

Пономарев А. Межнациональные браки в УССР и процесс интернационализации. — К.: Наукова думка, 1983.

• ДЖЕРЕЛО 5 Свідчення очевидців

Традиційні уявлення про міжнаціональні шлюби

Мільов Іван Ілліч, болгарин (1896 р. н.) із села Преслав на Запоріжжі: «Ми і раніше дуже дружні були з українцями, які жили в сусідніх селах, часто зустрічалися з ними під час ярмарків і базарів, ходили один до одного в гості на престольні свята, але шлюб з ними не брали. Тоді це не було прийнято».

Гречанка Ніколіца Федора Олексіївна (1898 р. н.) із села Стила Донецької області: «Раніше було заведено виходити заміж тільки за людину своєї національності і односельця. А якщо хто виходив заміж не за грека, то це зазвичай була «перезріла» наречена, для якої, як тоді говорили, все одно за кого йти, хоч за «інородця», аби не залишитися в дівках».

Пономарев А. Межнациональные браки в УССР и процесс интернационализации. — К.: Наукова думка, 1983.

• ДЖЕРЕЛО 6 Свідчення очевидців

Значення майнової нерівності у створенні сім'ї на поч. ХХ ст.

— Вибирали більш-менш по цензу і на своєму рівні. Тоді якось не так, що по любові, а часто було так, що просто насильно оддавали. Батька не могли послухатися. Як батько сказав — це все. Було, що і сперечалися, і противилися. Якщо не по добрій волі, то звикне і живе — чи любе, чи не любе (Масло Михайло Павлович).

— Намагалися одружуватись з багатими, щоб земля була. Хай вона буде й погана, аби тільки земля була (Осадча Устина Юхимівна).

— Женилися — хто кого вподобає, хай бідна, аби сподобалася. Було таке, що й багатих брали, і бідних брали (Смола Параска Федотівна).

— Багаті нашими дівчатами не цікавилися і разом не співали, вони собі окремо. А бідняки й середняки разом гуляли. Відрізнялися. Такі гарні дівчата бідніші, то все рівно хлопці до багатой, бо в неї є воли, коні, може, корівка є (Безкоровайна Параска Митрофанівна).

Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920–1930 років. — К.: Родовід, 1999.

• ДЖЕРЕЛО 7 Художній твір. Сватання на Гончарівці

Одарка: Та що це ти узяла у голову? Чи він же тобі рівня? Правда, він хлопець добрий, коваль мудрий, усячину зробить, не п'є, з бурлаками не гуля, як на мене звичайний; усе правда. Так що ж? Кріпак!

Уляна: Що нужди, мамо, що кріпак. Пани у нього добрі, про них усюди така чутка іде.

- Одарка:** Та хоч вони і добрі, та пани! Як-таки це можна, щоб тобі з волі та у неволю; була казенна [прим.: кріпачка, що належала не поміщикам, а казні (державі)], та підеш у підданство; була городянка, та станеш селянкою!
- Уляна:** Де б я ні була, чим би я ні стала, то мені і байдуже. Мені за ним буде усюди добре, бо я люблю його!
- Одарка:** А того і не подумаєш, як тебе поженуть на панщину?.. Ох, мені лихо! Мою Улясю та на панщину!
- Уляна:** А чим панщина страшна? Так зате не знатимемо ні подушних, ні десятицьких, ні ліхтарних; усе то пани за своїх людей платять.

Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання драматичні твори / Упоряд. Н.Ішина. — К.: Наукова думка, 1982.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Прочитайте **Джерела 2, 3**. Які обставини сприяли, а які перешкоджали укладенню міжнаціональних шлюбів кін. XIX — поч. XX ст?
- 2 За матеріалами **Джерела 3** дайте відповідь на запитання: хто мав дати дозвіл на шлюб у Російській імперії? За яких умов уможлилювався шлюб новонавернених християн і нехристиян? Вкажіть, яку релігію в шлюбі та сімейних стосунках перш за все обстоювало тогочасне законодавство.
- 3 Які особливості (за **Джерелами 2, 4**) характеризують полікультурність традиційного українського суспільства? Поясніть, чому в одних регіонах країни було більше міжнаціональних шлюбів, ніж у інших, із чим це пов'язано.
- 4 Знайдіть у **Джерелах 5–7** факти, які свідчать про міжкультурні шлюбно-сімейні зв'язки на українських землях кін. XIX — поч. XX ст., визначте, якого характеру вони були (міжетнічні, міжконфесійні, міжстанові тощо).
- 5 За підсумками обговорення матеріалів цього підрозділу визначте: чи враховували інтереси особи, її почуття та думку при виданні за представників інших культур та станів чи, навпаки, забороні шлюбу з ними. Обґрунтуйте свою думку цитатами.

* ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

- 1 Пригадайте народні пісні, наприклад, «Ой під вишнею, під черешнею», «Чорноморець, мамо», «Била мене мати березовим прутом», «Їхали козаки із Дону додому», «Горіла сосна, палала», «Засмутились галичанки» чи інші. Дайте відповідь на запитання: що таке «гарна партія» з точки зору батьків, сусідів? А якими були шлюбні пріоритети з погляду власне молодих? З якими обмеженнями при виборі подружжя та заборонами на укладення шлюбу стикалися люди наприкінці XIX — поч. XX ст.?